

HİTİT UYGARLIĞINDA BİTKİLERİN YERİ

Plants in the Hittites Civilization

Selen Yeğenoğlu¹, Bilge Sözen Şahne², Elif Ulutaş³

¹ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eczacılık İşletmeciliği AD

²Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eczacılık İşletmeciliği AD

³Araş. Gör., Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eczacılık İşletmeciliği AD

ÖZ

Anadolu, bulunduğu coğrafi konumu nedeni ile, tarih boyunca pek çok uygarlığa ev sahipliği yaparak, zengin bir kültür mirasına sahip olmuştur. Hitit Uygarlığı da bu mirasın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Yerleştikleri coğrafyadan ötürü, başta buğday olmak üzere, pek çok bitkiden faydalanan Hititler'in, gerek kültürleri gereği gerekse sağaltıcı özelliklerinden dolayı, çeşitli bitkilerden faydalandıkları bilinmektedir. Çeşitli bilimsel eserlerin yanı sıra tarihî belgelerde de Hititler'de kullanılan bitkilerle ilgili bilgilere rastlamak mümkün olmaktadır. Bu belgelerin başında ise Homeros'un "İlyada"sı yer almaktadır. Hitit Uygarlığı hakkında bilgi veren metinlerde bitkilerin gerek bazı kutlamalarda, gerek dini törenlerde gerekse sağlık alanında kullanıldığı bilgisi yer almaktadır. Ayrıca, çeşitli fal metinlerinin de aralarında bulunduğu o döneme ait kalıntılarda sarımsak (*Allium sativum*), şeytanteresi (*Ferula communis*), tekesakalı (*Scorzonera eriophora*) gibi bitkilerden faydalandığı görülmektedir. Bu çalışma kapsamında, Hititler Uygarlığı'nda bitkilere verilen önem üzerinde durularak, o dönemde sağaltıcı olarak kullanılan çeşitli bitkilerden örnekler sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Bitkiler, tıbbın eski tarihi, Hitit Uygarlığı

ABSTRACT

Anatolia has a rich cultural heritage by hosting to many civilizations throughout history because of its geographical location. Hittite civilization is also an important part of this heritage. Hittites, who benefited from many plants, notably wheat because of the geography they settled in, are known to utilize a variety of plants due to their therapeutic properties and their culture. To find relevant information about plants used in Hittites is possible in historical documents as well as various from scientific works. At the top of this documents Homer's "Iliad" is placed. The information that plants are used in some celebrations, religious ceremonies and the field of health is placed in texts providing information about the Hittites Civilization. In addition, plants such as garlic (*Allium sativum*), devil's dung (*Ferula communis*), goat's beard (*Scorzonera eriophora*) is seen benefiting from in ruins including the various fortune texts belonging to that period. In this study, the importance given to plants in the Hittites civilization will be mentioned. Furthermore, samples from a variety of plants used, as remedies in that period will be presented.

Keywords: Plants, ancient history of medicine, Hittites civilization

Tarihte Hititler

Anadolu'nun zengin kültürel geçmişinin temellerini oluşturan uygarlıklardan bir tanesi de Hitit Uygarlığıdır. Günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce yaşamış olan Hititlerin siyasal yapısının, MÖ 1650-1200 yılları arasında Anadolu'da imparatorluk düzeyinde olduğu ve Anadolu toprakları üzerinde askeri ve siyasi bir güç oluşturan ilk toplum oldukları bilinen bir gerçektir¹⁻⁴.

Bununla birlikte, Hititlerin Anadolu'nun yerli halkı olmayıp, Hint Avrupa kökenli, Kafkaslar yolu ile Anadolu'ya gelmiş bir kavim oldukları kabul edilmektedir^{1,5}. Asurca'da "Batılı" anlamına gelen "Hitit" kelimesi yerine, Cumhuriyet'in ilk yıllarında "Eti" kelimesi de kullanılmıştır^{1,6,7}.

Hititlerin Anadolu'ya geldikleri dönemde, bu toprakların Hatti Ülkesi olarak anıldığı ve burada çeşitli beyliklerin bulunduğu bilinmektedir. Modern bir hukuk sisteminin temellerinin atıldığı Hititlerde, devlet, hukuk devleti olarak yönetilmiştir^{1,4}. Ayrıca bu dönemde kadın-erkek eşitliğine de önem verildiği belirtilmektedir¹.

UNESCO tarafından da, Dünya Belleği'ne kaydedilen Yozgat Tabletleri, Hititler konusunda önemli bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır⁵. Bu döneme ait çivi yazısı ile işlenmiş 30 bin civarında tablet bulunmaktadır².

Lokman Hekim Dergisi, 2016; 6(3):117-120

Geliş Tarihi-Received: 21.08.2016; Kabul Tarihi-Accepted: 19.02.2016

İletişim- Correspondence Author: Bilge Sözen Şahne, Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eczacılık İşletmeciliği AD - Hacettepe University Faculty of Pharmacy, Department of Pharmacy Management, Ankara – Türkiye. bilgesozen@yahoo.com

Hitit Tıbbı

Hititler, komşulukları nedeniyle, çeşitli alanlarda olduğu gibi, tıp alanında da Sümerlerden etkilenmişlerdir⁶. Sağlıkla ilgili girişimlerini, çoğunlukla dini kurallar doğrultusunda gerçekleştirmişlerdir^{6,8}.

Çok tanrılı bir inanç sistemine sahip olan Hititler'in, Anadolu'nun o dönemlerdeki çok tanrılı yapısından etkilendiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, Hititler'de tıp alanında da pek çok tanrıların olduğu bilinmektedir^{1-3, 5, 8-10}. Hastalık ve sağlık durumlarının, bu tanrılarla yakından ilişkili olduğunu düşünen Hititler, hasta olduklarında dua ederek hastalıklarına neden olan günahı öğrenmeye çalışmış, tanrıların rüyalarından kendilerine bilgi vermelerini istemişlerdir^{1, 2, 7-11}. Sağlıkla ilgili Hitit tanrılarından bazılarının isimleri ise şu şekildedir^{4,8}:

- Kamruşepa: Sağlık tanrıçası
- İşhara: Hastalık veren tanrıça
- Şakuvaşşa: Göz tanrısı
- İştamanaşşa: Kulak tanrısı

Bunların dışında, Hitit kültüründe hastalığı veren ve hastalıklardan koruyan çeşitli başka tanrıların da olduğu bilinen bir gerçektir^{4,8}. Ayrıca, hastalıklara şifa ararken, edilen duaların bir kısmı kazılarda ortaya çıkan tabletlerde yer almaktadır. Bunlardan en önemlisi ise, ilk edebi metinler arasında da yer alan, II. Mursili'nin (MÖ 1375-1335) Veba Duası'dır^{1,2}.

Çoğunlukla doğaüstü güçler nedeni ile, hastalıklarla karşılaştıklarını düşünen Hititler, bedensel temizliğin de önemli bir sağlık unsuru olduğuna inanmışlardır. O dönemde, hastalıklara sebep olduğu düşünülen başlıca faktörler şu şekilde sıralanmaktadır^{2,3}:

- Tanrılara karşı işlenen suçlar
- Tanrıların ihmal edilmesi
- Bedensel ve ruhsal kirlilik
- Mağaralardan, düdenlerden, çatlaklardan çıkan kötü güçler
- Ölü ruhların rahatsız edilmesi
- Kara büyü

Hitit Tıbbı ile ilgili bilgiler, temel olarak, başkentleri Hattuşaş (Çorum, Boğazköy)'teki Saray arşivlerinden çıkan 22 tablettten elde edilmiştir^{2,4}. Bu tabletlerde çeşitli hastalıklarla birlikte, bunların tedavisi için neler yapılabileceği ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Saray arşivlerindeki tabletlerde sarılık, sara, kansızlık, öksürük, cüzzam, baş dönmesi, göz kanaması, hıçkırık, katarakt, iştahsızlık ve bel soğukluğu gibi 40'a yakın hastalıktan bahsedildiği belirtilmektedir⁴.

Hastalıkları iyileştirmek için, "Büyü ve sihir ritüelleriyle yapılan tedavi" ve "Droglar kullanılarak yapılan tedavi" olmak üzere iki temel yöntem kullanıldığından bahsedilir³. Aynı zamanda alternatif olarak; terleme, kese yapma, vücudu lapayla sarma, çamur banyosu gibi tedavi metotları da uygulanmıştır⁴. Büyü ve sihir ritüelleriyle yapılan tedavide, hastalıkları için Tanrılara yakarıp, çeşitli büyülere başvuran Hititlerin, hastalıkları için hazırlayacakları ilaçlarda ne kullanacağını da fal ile belirledikleri ifade edilmektedir^{1, 2, 7, 12}.

Droglar kullanılarak yapılan tedavi için ise, Anadolu'nun zengin florasında yer alan bitkileri ilaç yapımında kullanan Hititler, bitkilerin yanında hayvansal ürünler ile madensel maddeleri de tıp alanında kullanmıştır^{3,8}.

Hititlerle ilgili kaynaklarda, hazırlanan reçetelerin sonuna "Böylece hasta iyi olacaktır" cümlesinin yazıldığı belirtilmektedir. Ancak, bu ifadenin sonuçtan emin olduğu için mi, yoksa hastayı telkin etmek için mi yazıldığı bilinmemektedir. Bazı reçetelerde ise, "Eğer hasta iyi olmazsa" diyerek, alternatif tedavilerin sunulduğu görülmektedir².

İlaçların hazırlanmasında, "biraz, yarım, fazla" gibi ölçülerden faydalanan Hititlerin; hazırladıkları bu ilaçları ise, çoğunlukla ağızdan aldıkları, bir kısmını ise merhem olarak kullandıkları bilinmektedir².

Hititler ve Tıbbi Bitkiler

Hititlerin tıpla ilgili tabletlerinden birinde yer alan "Hangi hekimin benim için şifalı ot tespit edeceğini araştıracağım. Hekim şifalı otu majestelerinin gözlerine sürecektir" ifadesinden de anlaşılacağı gibi, o dönemde bitkilerin tedavi edici etkilerinden faydalandığı belirtilmektedir¹².

Hitit Tıbbında kullanılan pek çok bitki bulunmaktadır. Adamotu (*Mandragora officinarum*), banotu (*Hyoscyamus niger*), haşhaş (*Papaver somniferum*), mazı (*Thuja orientalis*), mersin (*Myrtus communis*), meyan kökü (*Glycyrrhiza glabra*), safran (*Crocus sativus*), badem (*Amygdalus communis*), hardal (*Brassica nigra*), susam (*Sesamum indicum*), arpa (*Hordeum vulgare*) ve üzüm (*Vitis vinifera*)

bunların en sık rastlanılanlarından^{4, 8, 12}. Bu bitkilerin yanı sıra soğan türleri, o dönemde de sıklıkla tedavi amacıyla kullanılmıştır¹².

İştahsızlıklara karşı şeytan teresi otunun (*Ferula communis*) hastaya 7 gün süreyle yedirildiği, hasta iyileşmediği takdirde, sarımsak (*Allium sativum*) gibi diğer bitkilerin de hastaya verildiği, kazılarda elde edilen bilgiler arasında yer almaktadır^{8, 12, 13}. Ayrıca, tedavi amacıyla, alkaloid içeren bitkilerin yakılarak, küllerinin sabuna dönüştürüldüğü bilinmektedir¹².

Hititler ile ilgili kaynaklarda, o dönemden beri söğüt ağacından (*Salix alba*) ilaç yapıldığı ve aspirinin keşfinde, Anadolu'nun bu insanlık mirası ilaç bilgisini koruyarak, yeni nesillere aktarmasının da payı olduğu belirtilmektedir¹¹.

Toros Dağları'nda yetişen, Torosgöknarı (*Abies cilicica subsp. isaurica*) ile zeytinin de Hititler döneminde ilaç yapımında kullanıldığı ve günümüzde Anadolu'da, Hititlerin egemenlik alanlarındaki illerde bazı endemik bitkilerin ilaç yapımında kullanılmaya devam edildiği yazılı olarak bulunmaktadır¹¹. Örneğin:

- *Centaurea drabifolia* adlı Peygamber Çiçeği'nin çiçeklerinin kaynatılmasıyla elde edilen çay, Aksaray dolayında sıtma hastalığına karşı¹²,
- İç Anadolu'da yetişen tekesakalı (*Scorzonera eriophora*) ise, astım hastalıklarına karşı kullanılmaktadır¹².

O döneme ait reçetelerde de bitkilerin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu reçetelerin yer aldığı tabletlerde yazan bilgilerden bazıları ise şu şekildedir:

- İştahsızlık için: "Tere tohumu, şeytan tersi, AN.TAH.ŞUMSAR bitkisi, beyaz ot alınır ve hastaya 7 gün süreyle verilir. Eğer iyileşmezse, şarap, sarımsak, pırasa kökü, şullittini bitkisi, beyaz ot verilir"^{8, 14}.
- Cinsel güç için: "Erkek kekliğin boğazı koparılır, kanatları yolunur, yassılaştırılır, üzerine tuz serpilerek kurutulur, dadannu (dağ bitkisi) ile ezilerek, birayla içilir"^{8, 14}.

Hititler ve Doğa

Hititler'de dini ve kültürel yapılarından dolayı, 18 kadar bayram olduğu bilinmektedir. Bunlardan en önemlisi *PRULLIYAŞ* olarak adlandırılan bahar bayramıdır. Bunun yanı sıra *ANTAHSUM* olarak bilinen, adını Çiğdem bitkisinden (*Colchium autumnale*) alan bitki bayramı vardır¹².

Bu bayramlardan da anlaşılacağı gibi, Hititler doğaya ve bitki örtüsüne büyük önem vermişlerdir. Bayramlarında bitkilerin canlanmasını kutlamış, tanrılarına bitkilerle hazırladıkları çeşitli hediyeler sunmuşlardır^{12, 15}.

Ayrıca ardıç ağacı (*Juniperus communis*) da, Hitit kültüründe ayrı bir öneme sahiptir. Bu ağacı dinsel törenlerinde özellikle tüketmelerinin yanı sıra, mezar yapımında da kullanmışlardır. Çeşitli durumlarda ardıç ağacını, ilaç hazırlarken de kullandıkları bilinmektedir¹⁶.

SONUÇ

Anadolu'nun zengin kültürel mirası içinde, büyük bir öneme sahip olan Hitit Uygarlığı, gerek devlet yapıları, gerekse kültürel özellikleri ile çeşitli uygarlıklara öncü olmuşlardır. Hitit Uygarlığı üzerinde yapılan araştırmalarda, bu uygarlığın Anadolu'nun florasından birçok alanda çokça faydalandıkları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Hitit Uygarlığı'nın kültürel mirasına sahip çıkılarak, sonraki nesillere aktarılması, eldeki kaynakların öneminin anlaşılacak, verimli bir şekilde faydalanılması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

1. Aydın E. Dünya ve Türk Tıp Tarihi. Ankara: Güneş Kitapevi; 2006
2. Sarı N, Altıntaş A, Başağaoğlu İ, Özyıldırım Z, Doğan H, Ülman YI, Dinç G, Hot İ. Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları; 2007.
3. Şahinbaş Erginöz Ş [Internet]. Hititlerde Anatomi ve Tıp. [cited 02.05.2015]. Available from: <http://www.bilimtarhi.org/e-metinler002.htm>
4. Fişenk MF [Internet]. Hititlerde Tıp Bilimi. [cited 02.05.2015]. Available from: <http://symboles.blogcu.com/hititlerde-tip-bilimi/19779764>
5. Altunay E [Internet]. Hititler. [cited 02.05.2015]. Available from: <http://www.hermetics.org/Hititler.html>
6. Ünver S, Hititlerde Tıp. Denge 2005;4:14-17 (Ünver'in 1943 basımı Tıp Tarihi kitabından yapılan derleme).
7. Ünver S. Tıp Tarihi. İstanbul: Matbaai Ebüzziyya; 1938.
8. Ceran B. Antik Mısır ve Eski Anadolu Uygarlıklarında Tıp. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi; 2008.
9. Çiğ Mİ. Hititler ve Hattuşa, İstanbul: Kaynak Yayınları; 2013.
10. Şehsuvaroğlu B. Eczacılık Tarihi Dersleri. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası; 1970.
11. Torlak H. Anadolu'nun Derde Derman Endemik Bitkileri. Bilim ve Gelecek 2009;62.
12. Aytaç Z, Torlak H, Vural M. Türkiye'nin Endemik Bitkileri. Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları; 2010.
13. Türkiye Bitkileri Veri Servisi. [Internet] [cited: 30.12.2015]. Available from: <http://www.tubives.com/index>

[php?sayfa=hizli_ara](#)

14. Ertem H. Boğazköy Metinlerine göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; 1987.
15. Torlak H. Eskişehir'in Endemik Bitkileri. Yolculuk 2009;58:100-103.
16. Torlak H. Anadolu ve Türk Kültüründe Ardıç Ağacı. Yolculuk 2009;63:94-97.